

**ЗАУВАЖЕННЯ ДО КНИЖКИ: MARIUSZ URBANEK,
*GENIALNI. LWOWSKA SZKOŁA MATEMATYCZNA***

АНАТОЛІЙ ПЛІЧКО

*Краківська політехніка ім. Тадеуша Косцюшка, вул. Варшавська 24, Краків 31-155,
Польща*

A. Плічко. *Зауваження до книжки: M. Urbanek, Genialni. Lwowska szkoła matematyczna* // Мат. вісн. Наук. тов. ім. Шевченка. — 2016. — Т.13. — С. 130–135.

Наводяться зауваження до книжки: Mariusz Urbanek, *Genialni. Lwowska szkoła matematyczna*, Iskry, Warszawa, 2014.

A. Plichko, *Remarks to the book: M. Urbanek, Genialni. Lwowska szkoła matematyczna*, Math. Bull. Shevchenko Sci. Soc. **13** (2016) 130–135.

We present some remarks to the book: Mariusz Urbanek, *Genialni. Lwowska szkoła matematyczna*, Iskry, Warszawa, 2014.

Книжка присвячена Львівській математичній школі 20–40-х років минулого сторіччя. Вона розрекламована у Польщі і отримала численні нагороди (див. [18]). У Львові заплановано публікацію українського перекладу. Тому наш інтерес до цієї книжки цілком природний. Оскільки автор книжки не математик, то дивно було б вимагати від нього знання, а тим більше розуміння, математичних теорій. Тому не зупинятимемося на математичному боці публікації. Зосередимося натомість на загальнокультурних та історичних аспектах, у яких М. Урбанек має бути кваліфікованішим від середнього математика. Відразу зауважимо, що книжка не має посилань і містить перекази неправдоподібних історій. Перекази плавно переходять в авторський текст і часто незрозуміло, що автор вважає правдою, а що – ні. На нашу думку, завданням журналіста не є повторювання пліток, а ретельна перевірка достовірності свідчень і надійності свідків. Більше того, твердження автора часто нечіткі. Наші подальші зауваження стосуватимуться конкретних місць книжки.

Відразу вражає тенденційне трактування автором історичних подій.

2010 *Mathematics Subject Classification*: 01A60, 01A72

УДК: 930.85

Ключові слова та фрази: Lwów mathematical school, Banach

E-mail: aplichko@pk.edu.pl

Так він стверджує (*стор. 128*), що українці під час львівського погрому початку липня 1941 “забили кілька тисяч людей, а німці їм не перешкоджали”. Саме частина сторінки з цим реченням репродукована в рекламі [17]. К. Штруве [15, с. 376–379] оцінює число жертв львівського погрому на кілька сотень. Але коли уважніше приглянемося до його підрахунків, то побачимо, що той фактично додає осіб, забитих військовими. Очевидно, при підрахунках Штруве певною мірою враховує достовірність свідчень. Якщо ж додати лише жертви злочинів, здійснених власне цивільними, то їх виявиться близько десятка [4]. Причому, жодного конкретного прізвища забитого точно не відомо. І врешті, ніхто не намагався оцінити, скільки серед авторів цих убивств було українців, а скільки – поляків. Ні до того, ні під час того, ані після того, погроми такого масштабу на чисто польських етнічних територіях не були екзотикою. Польський математик Станіслав Гартман згадує: “У своєму житті я бачив два єврейські погроми. Той, 1 липня у Львові і другий у серпні 1945 року в Кракові. Не знаю, який був жорстокішим, але другий був страшнішим” [9]. А у тому страшнішому загинула одна особа (Róża Berger) і, можливо, ще четверо (прізвища невідомі) [8].

Автор також стверджує, що вступивши до Львова, німці знайшли у в’язницях кількасот забитих. Але це повідомлення стосується лише забитих, що лежали на поверхні. Відразу ж почавши розкопувати у в’язницях, німці знайшли значно більшу кількість. За даними сайту Музею на Лонцького, совіти у львівських в’язницях розстріляли близько 4000 осіб. Можливо, ця цифра й завищена, але ж не кількасот.

На наступній сторінці (*стор. 129*) повторюється популярна теза про складання українськими націоналістами списку львівських професорів до розстрілу. Йдеться про вбивство професорів у ніч з 3 на 4 липня 1941 р. Цій події присвячена стаття [5]. У ній вказано, що жодного документу і жодного свідчення про складання націоналістами списку не існує. Більше того, ніякого списку укладати й не потрібно, бо у Польщі щороку видавалася сила вузівських довідників з різноманітною інформацією, яка включала також прізвища, посади й домашні адреси викладачів. Отже, потрібно говорити лише про відбір з готових довідників. Але нізвідки не видно, що до розстрілу відібрані найбільші вороги націоналістів.

Трохи нижче, пишучи про арешт і страту в липні 1941 р. колишнього голови польського уряду, проф. Казімежа Бартеля, (*стор. 131*), автор описує, як над Бартеlem знущалися “Ukrainiec z Hilfspolizei i ukraiński parobek od koni”. “Hilfspolizei” не існувало взагалі. Існувала “Hilfspolizei” (допоміжна поліція): українська, польська, ... На описуваний час її в Галичині не було. Українська допоміжна поліція Львова створена 18 серпня 1941. З конюхом теж незрозуміло. Навіщо в’язниці чи гестапо конюхи й коні? Скільки їх було? Якої національності? Які мали прізвища? Багато, якщо не всі, місця спогадів А. Стефановича, на котрі тут посилається автор, фантастичні.

Національні питання у книжці висвітлюються досить своєрідно. Наведемо кілька прикладів.

Стор. 183. “Зарицький (“виявився тупим русином”), який за словами Люції Банах украв один з неопублікованих рукописів її чоловіка”. Мова йде про відомого львівського математика Мирона Зарицького. Доведень, втім як і у решті книжки, не наводиться. Автор, принаймні, мав би вказати публікацію Зарицького, підозрілу на вкрадену. Не можна виключити, що Банах казав про крадіжку Зарицьким рукопису. Якщо порівняти це з повідомленням статті Беляєва [7], то виникає припущення, що під час війни у Банаха почала розвиватися манія переслідування. Втім, не менш імовірно, що Г. Штейнгауз, якого тут переказує автор, неточно передає слова п. Банах. Я. Притула висловив пропущення, що йдеться про відому, так і не знайдену, статтю Банаха “Про одну характеристичну властивість множини другої категорії”, яку перед німецькою окупацією Львова планувалося, серед інших, видати у “Наукових записках” університету. Стаття загубилася у вирі війни і досі не віднайдена [2].

Герман Мінковський, народжений поблизу Каунаса в Російській імперії від батька Левіна Боруховича і матері Рахіль Ісааківни Тойбман (мабуть німецької громадянки), який скоріше всього у Польщі ніколи не бував, у автора стає “німцем польського походження” (*стор. 17*).

Незрозуміло, що означають терміни “росіянин” чи “британець” на *стор. 11*, громадянство, чи етнічне походження. У наведеному там списку Л. Люстерник нікуди не потрапив.

Г. Штейнгауз і Ю. Шаудер у автора – поляки (*стор. 112*) і в той же самий час до львівського університету вступають євреї.

У кінці війни С. Банаха допитують “українські слідчі” (*стор. 165*). При нагоді зауважимо, що Банах тут, як і в знайдених Я. Притулою протоколах [10], не складає власних свідчень, а переказує чутки.

Книжка досить вульгарна. Наведемо приклад. Михайла Марченка, першого радянського ректора Львівського університету, автор, вслід за Г. Штейнгаузом, називає “*cham i tchórz*” (*стор. 112*). Життя М. Марченка та його родини непросте. Зв’язок, після призначення ректором, з українською львівською інтелігенцією, доноси, арешт, Сибір, звільнення, робота в Київському університеті (займався історією козацької доби). . . , аж до внука – відомого дисидента Валерія Марченка. Львівський період життя М. Марченка описаний Олею Гнатюк [1, с. 158–173]. Щоб розкидатися такими термінами, як “*tchórz*”, потрібно мати моральне право. Г. Штейнгауз не виявляв надмірного бажання брати участь в бойових діях [16, с. 21], а в соціалістичній Польщі діставав всілякі посади, нагороди, почесні й привілеї, тихенько насміхаючись над комуністами. Про хоробрі вчинки М. Урбанека нам теж нічого не відомо. Так вийшло, що автор цих зауважень знав людей, які воювали і не пригадує, щоб ті розкидалися Штейнгаузівими термінами.

Книжка написана недбало. Ось приклади.

Стор. 6. Математикам добре відома “Шкоцька Книга” – зошит, до якого львівські математики міжвоєнного періоду записували нерозв’язані проблеми. Автор

стверджує, що переважна частина проблем і досі нерозв'язана. Це, очевидно, не відповідає дійсності. Сам зошит “Шкоцької Книги” був не в “kartkę” (клітинку), як стверджує автор, а в лінійку.

Стор. 7. Відомий польський математик С. Сакс не міг 1935 р. приходити до “Шотландської Кав'ярні” (де й зберігалася “Шкоцька Книга”), як пише автор, бо мешкав тоді у Варшаві.

Стор. 12. Горілку автор чомусь називає “колоніальним товаром”.

Стор. 20. Незрозуміло, як це у автора у 1914 р. до Австро-Угорщини приходять німці?

Стор. 21. Відомий ізраїльський математик Віталій Мільман, всупереч твердженню автора, не походив з Харкова. Книжки про національність С. Банаха Мільман не писав. Уся історія твердження Мільмана про єврейське походження С. Банаха лише свідчить про ненадійність вторинних свідчень, складених багатьма роками пізніше від події.

Стор. 34. Банах складав докторські іспити з математики й фізики (а не астрономії, як пише автор) та філософії. Членами комісії на захисті були професори зі Львова (а не з Варшави) [12, с. 138].

Стор. 63. К. Бартель захистив докторську працю в 1911 (а не в 1914) році (фотокопію протоколу відповідної комісії нам люб'язно надіслав Я. Притула).

Стор. 66. Філософський факультет поділено на гуманітарний та математично-природничий у 1924/25 н.р., а не в 1929 [13, с. 118–119].

Стор. 86. Автор не розуміє різниці між докторською працею (відповідник нашої кандидатської) і габілітацією (відповідник нашої докторської).

Стор. 89. У спогадах [14] Г. Штейнгауз про поїздку до Женеви пише про 1937 рік (а не 1938).

Стор. 164. Тут текст Урбанека так заплутаний, що у читача складається враження про вбивство доцента Здіслава Белінського, члена прорадянської львівської “Спілки польських патріотів”, українцями. Докладніше про цю справу див. [3].

Стор. 240. Автор не може правильно написати латинськими літерами прізвища відомого шведського математика Пера Енфло. Не він один.

Стор. 261. С. Банах розпочинає студії у Львівській політехнічній школі 1910-го року (а не 1911-го). У 1911 році він перевівся на інший факультет (особова карта студ. С. Банаха, фотокопію якої нам люб'язно надіслав Я. Притула).

Стор. 262. С. Мазур розпочинає студії у Львівському університеті у 1923-го року (а не 1924-го) (карта студ. С. Мазура, фотокопія якої знаходиться в Я. Притули).

Остання серія зауважень цілком хаотична.

Стор. 125. Малоймовірно, що К. Бартельові запропонували місце у Верховній Раді СРСР і той відмовився. Інакше б отримав місце у бараці на Колимі.

Стор. 127–128. “Те, що йому вдалося уникнути помсти німців, [Мазур] завдячує як щасливому випадкові, так і успішному переховуванню від гестапо та укра-

їнської поліції”. Тут автор уриває розповідь і у читача складається враження, що Мазур цілу німецьку окупацію Львова переховувався. Як видно з контексту, автор користується спогадами [11]. Проте, на тій самій сторінці спогадів читаємо: “Але дякуючи допомозі моїх українських приятелів, передовсім [того самого злодія] Зарицького, через кілька місяців українська поліція перестала мене шукати, а я під кінець 1941 р. дістав посвідчення з круглою печаткою комуністичного керівника Львівського університету про реєстрацію”. Зауважимо, що Мазур опублікував цей спогад вже після смерті Зарицького, коли загроза переслідування того за зв’язок з поліцією стала неактуальною.

Стор. 240. Автор стверджує, що С. Мазур відмовився від лекцій у Варшавському університеті на знак протесту проти репресій у Польщі 1968 р. С. Мазур 1969 р. перейшов працювати з університету до Математичного інституту ПАН. Його публічне ставлення до репресій 1968 р. нам невідоме. Звичайно, автор передає спогади дочки Мазура, але що з цього правда? І що це за протест – перехід на кращу роботу?

Стор. 42. Те, що Стефан Банах перепив грузинів – жарт? Банах *казав* синові, що перепив грузинів. За спогадами Марка Крейна, в Одесі, куди Банах прибув з Тбілісі, той нічого не пив [6]. Зіставлення спогадів Банахового сина, спогадів М. Крейна та статті В. Беляєва [7] дозволяють досить правдоподібно відтворити події. До Тбілісі Банах приїздив не на з’їзд математиків, як стверджує автор, а підписувати договір про соціалістичне змагання між Львівським та Тбіліським університетами. Згадана у книжці “грузинська горілка”, це чача – виноградний самогон. На банкеті в Горі, п’ючи за різні тости на честь Сталіна (відмовлятися не можна ж), незвичний до цього досить жорсткого напою, Банах “отключился”. На ранок ввічливі грузини розповіли Банахові, що той їх перепив. Алкогольне отруєння тривало кілька днів. До речі, наводячи прізвища відомих математиків, що відвідували міжвоєнний Львів, автор пропускає М. Крейна мабуть і не підозрюючи, якого рангу вченим той був.

Подяка. Висловлюю щирю вдячність Я. Притулі за надання архівних матеріалів, посилань на маловідомі публікації та критичні зауваження, які дозволили покращити текст статті.

ЛІТЕРАТУРА

1. О. Гнатюк, *Відвага і страх*, “Дух і Літера”, Київ (2015), 491 с.
2. А. Плічко, *До сторіччя з дня народження Стефана Банаха. Штрихи біографії*, Математичні студії **2** (1993) 5–9.
3. А. Плічко, *Коментар до [7]*, Сайт Комісії Математики НТШ (<http://www.math.lviv.ua/ntsh/files/BanachBelayev-cog.pdf>).
4. А. Плічко, *Ідеологія в історіографії львівської математики*, (Готується до друку).
5. А. Плічко, *До питання про участь українців у вбивстві львівських професорів улітку 1941 року (до 75-річчя події)*, Сайт Комісії Математики НТШ (<http://www.math.lviv.ua/ntsh/files/Plichko.pdf>).
6. І. Спітковський, *Персональне повідомлення від 25 березня 2009 р.*
7. W. Bielajew, *Profesor Stefan Banach*, “Czerwony Sztandar”(Lwów) No. 174, 2 Września 1945.
8. A. Cichopek, *Pogrom Żydów w Krakowie 11 sierpnia 1945 r.*, Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa (2000), 269 s.
9. S. Hartman, *Wspomnienia – lwowskie i inne*, Oficyna “Leopoldinum”, Wrocław (1994), 130 s.
10. L. Maligranda, J.G. Prytuła, *Przesłuchania Stefana Banacha z 1944 roku*, Wiadomości Matematyczne **48:1** (2012) 51–72.
11. S. Mazur, *Przemówienie wygłoszone przy nadaniu doktoratu honorowego Uniwersytetu Warszawskiego*, Wiadomości Matematyczne **22:2** (1980) 266–272.
12. Ja. Prytuła, *Doktoraty z matematyki i logiki na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w latach 1920–1938*. В збірнику *Dzieje matematyki Polskiej, Praca zbiorowa pod redakcją Witolda Więśława*, Instytut Matematyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław (2012), 311 s.
13. W. Sieradzki (rektor), *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25*, Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza, Lwów (1925), 160 s.
14. H. Steinhaus, *Wspomnienia i zapiski*, Atut, Wrocław (2002), 606 s.
15. K. Struve, *Deutsche Herrschaft, ukrainischer Nationalismus, antijüdische Gewalt. Der Sommer 1941 in der Westukraine*, Walter de Gruyter, Berlin/Boston (2015), 739 S.
16. M. Urbanek, *Genialni. Lwowska szkoła matematyczna*, Iskry, Warszawa (2014), 283 s.
17. B. Woźniak, *Słowem malowane*, (<http://slowemmalowane.blogspot.com/2014/12/mariusz-urbanek-genialni-lwowska-szkola.html>).
18. <http://iskry.com.pl/historia-literatura-faktu/407-lwowska-szkola-matematyczna.html>.

Надійшло 08.10.2016

Після переробки 02.12.2016